

MARIJA ČATIPOVIĆ

ZRINKA PUHARIĆ

KSENIJA ELJUGA

GORANKA RAFAJ

PAULA ČATIPOVIĆ

UDK: 355.234+ 613.2(497.5)

Izvorni znanstveni članak / *Original Scientific Paper*

Rukopis prihvaćen za tisak: 26. 4. 2023.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mzvktop5k9>

Vršnjačka edukacija učenika srednjih škola o zdravoj prehrani od djetetova rođenja

Sažetak

Cilj je ovoga rada potvrditi učinkovitost programa edukacije učenika srednjih škola o zdravoj prehrani novorođenčadi i dojenčadi te male djece. Izrađen je strukturirani program edukacije od četiri nastavna sata o ranoj prehrani djeteta za učenike srednjih škola. Program edukacije predstavljen je Povjerenstvu za zaštitu i promicanje dojenja Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske te je korigiran prema uputama Povjerenstva. U skladu s odobrenjem Ministarstva znanosti i obrazovanja probno je provedena izvaninstitucionalna nastava prema navedenom programu u završnim razredima u tri srednje škole Bjelovarsko-bilogorske županije: Srednja škola Čazma, Srednja škola Bartola Kašića Grubišno Polje i Srednja škola August Šenoa Garešnica. Punoljetni učenici osobno su dali informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju, a roditelji za maloljetne učenike. Provoditelji supervizirane vršnjačke edukacije bili su studenti prve i druge godine Stručnog studija sestrinstva Veleučilišta u Bjelovaru. Oni su za takvu aktivnost pripremljeni s pomoću programa edukacije organiziranog na Veleučilištu. Nastava se održavala pod nadzorom supervizora koji su pratili rad

studenata edukatora. Učinci edukacije mjereni su validiranim *Upitnikom namjera, stavova i znanja učenika i studenata o dojenju* (BIAKQ upitnik). Namjere, stavovi i znanje učenika srednjih škola o prirodnoj prehrani novorođenčadi i male djece mjereni su neposredno prije i poslije završetka edukacije, a razlika u rezultatima potvrdila je učinkovitost provedene edukacije.

Ključne riječi: dojenje; edukacija; izvaninstitucionalni odgoj i obrazovanje; učenici srednjih škola.

Uvod

Analiza iskustava rada na promociji i potpori dojenju, a također i rezultati istraživanja ostalih autora, potvrđuju da su edukativne intervencije o dojenju usmjerene pretežno na trudnice i majke novorođenčadi (Lumbiganon i sur., 2016.; Ke i sur., 2018.). Znatno manje aktivnosti usmjereno je na mlađe dobne skupine. Međutim, upravo su djeca i adolescenti pogodni za edukativno intervencije jer se u njima tek oblikuju stavovi o dojenju (Swanson i sur., 2006.). Ustaljene stavove općenito je teško mijenjati, ali je lakše i uspješnije djelovati na osobu u fazi oblikovanja stava (Čatipović, 2021.).

Usprkos neupitnim prednostima hranjenja djece majčinim mlijekom (HHS, 2011; Mawson, Xueyuan, 2013.; Unar-Munguía i sur., 2017.; Sung i sur., 2016.; Joradn i sur., 2017.; Nguyen i sur., 2017.; Park, Choi, 2018.; Chowdhury i sur., 2015.; Del Ciampo i sur., 2018.; Walters, Phan, 2019.; Bartick i sur., 2017.; Alison, 2017.; Pecoraro i sur., 2018.; Ogunba, 2019.; Victora i sur., 2016.) takav način hranjenja nije zastupljen u našem društvu koliko bi trebalo biti (*Croatian institute of public health*, 2019.). Jedan od mogućih razloga nedovoljne uspješnosti provedenih programa potpore dojenju jest propust rane edukativne intervencije. Rana edukativna intervencija – osim aktivnosti usmjerene prema jaslicama, vrtićima, dječjim igraonicama i knjižnicama (Čatipović i sur., 2017.) – obuhvaća i uvođenje edukacije u školi o zdravoj prehrani novorođenčeta i dojenčeta (Čatipović i sur., 2021.).

Prema podacima istraživanja Svjetske banke o siromaštvu u RH iz 2016. godine, Bjelovarsko-bilogorska županija bilježi stopu siromaštva od 31,4 %, što je znatno više od nacionalne razine, gdje je stopa 17,1 % (Bjelovarsko-bilogorska županija, 2021.). Za istraživanje su izabrani učenici Srednje škole Čazma, Srednje škole *August Šenoa* Garešnica i Srednje škole *Bartola Kašića* Grubišno Polje. U svim tim srednjim školama okupljaju se učenici iz okolnih, pretežno ruralnih područja¹ u kojima je na

¹ Okruženje koje obilježava otvoreno zemljište, slaba naseljenost, određena udaljenost od metropola i velikih gradova, gospodarstvo koje se obično temelji na poljoprivredi, ali koje se može temeljiti na drugim vrstama gospodarskih aktivnosti, poput sječe, rudarstva, istraživanja nafte i plina ili turizma (*APA online rječnik psihologije*, 2023.).

području Bjelovarsko-bilogorske županije najizraženiji depopulacijski pristup (Feletar, Feletar, 2020.). Majke iz lošijih društvenoekonomskih uvjeta, s niskim razinama obrazovanja i prihoda imaju mnogo manju vjerojatnost da će dojiti dijete od, primjerice, svojih vršnjakinja s višim razinama prihoda i obrazovanja (Newhook i sur., 2017.). Siromaštvo je negativno povezano s učinkovitošću edukacije općenito (pa tako i o dojenju) (Ferguson i sur., 2007.) i jedan je od najznačajnijih prediktora akademskog neuspjeha (McKenzie, 2019.).

Ministarstvo znanosti i obrazovanja uvrstilo je temu dojenja u Kurikul međupredmetne teme *Zdravlje*, u tematsku cjelinu *Tjelesno zdravlje*, 5. ciklus (treći i četvrti razredi četverogodišnjih škola, drugi i treći razredi trogodišnjih srednjih škola) s preporukom da će se ostvariti očekivanja za tematsku cjelinu s pomoću integrirane nastave (biologija, sat razredne nastave, vjeronauk) ili u izvannastavnim i projektnim aktivnostima (u suradnji s ekipom školske medicine za spolno prenosive bolesti i planiranje obitelji) (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019.).

Cilj je ovoga rada utvrditi učinkovitost supervizirane vršnjačke edukacije o dojenju za učenike srednjih škola provedene u obliku izvannastavne i projektne aktivnosti. Pretpostavlja se da će se rezultati učenika prije i nakon četverosatne edukacije o ranoj dječjoj prehrani s obzirom na dojenje statistički znatno razlikovati u namjerama, stavovima i znanju o ranoj dječjoj prehrani. Autori očekuju statistički znatno bolje rezultate nakon provedene edukacije. Važnost rada zasniva se na činjenici da oblikovanje ispravnih stavova i namjera o prehrani u adolescenciji povećava vjerojatnost najboljeg odabira u budućnosti, kada nastupi vrijeme odluke o prehrani vlastitog djeteta. Druga je vrijednost ovoga rada prikaz supervizirane vršnjačke edukacije kao jedne od mogućih metoda učinkovite edukacije srednjoškolaca o ranoj zdravoj prehrani.

Metode

Plan istraživanja

Istraživanje je provedeno u sklopu projekta *Zdrava prehrana od djetetova rođenja*. Projekt je proveden pod pokroviteljstvom Ministarstva znanosti i obrazovanja 2021./2022. godine. Nakon što je projekt odobrilo Ministarstvo znanosti i obrazovanja, a plan istraživanja Etičko povjerenstvo Veleučilišta u Bjelovaru, voditelj projekta surađivao je s ravnateljima navedenih škola. Školama je dostavljena pisana informacija o projektu i informirani pristanak sudjelovanja u edukaciji i istraživanju. Informirani pristanak sami su potpisali punoljetni učenici, a za maloljetne je bio potreban potpis roditelja. Kriteriji za sudjelovanje u projektu bili su sljedeći: status učenika

jedne od tri srednje škole uvrštene u projekt, informatička pismenost te motiviranost za sudjelovanjem u istraživanju potvrđena potpisanim obrascem informiranog pristanka. Kriterij isključenja iz projekta bio je izostanak bilo kojega od navedenih kriterija uvrštenih u istraživanje. Bez obzira na danu suglasnost sudjelovanja u projektu, učenici su slobodno odlučivali hoće li pristupiti ispunjavanju *BIAKQ* upitnika tako da nisu svi učenici koji su slušali predavanja i sudjelovali u radionicama prihvatili i ispunjavanje upitnika. Projekt je proveden od 8. studenoga 2021. do 31. kolovoza 2022. godine.

Ispitanici

Edukacija je održana u Srednjoj školi Čazma, Srednjoj školi *August Šenoa* Garešnica i Srednjoj školi *Bartola Kašića* Grubišno Polje. Izabane su upravo te škole jer se projekt provodio na području Bjelovarko-bilogorske županije, a bio je posebno usmjeren na ruralne zajednice i sredine s izraženim depopulacijskim trendovima nakanama (Feletar, Feletar, 2020.). Edukacijom su obuhvaćeni sljedeći razredi: u Srednjoj školi Čazma 3. c, 3. d, 4. c, 4. d, u Srednjoj školi *August Šenoa* Garešnica 4. razred (Turističko-hotelijski komercijalist), 3. razred (zanimanje frizer), 4. razred (opća gimnazija), 4. razred (Grafički tehničar) i u Srednjoj školi *Bartola Kašića* Grubišno Polje 3. a, 3. b, 3. c i 4. e razred. Ukupno je u projektu sudjelovalo 188 učenika.

Instrument istraživanja

Ispunjavanje *BIAKQ* (*Breastfeeding intentions, attitudes and knowledge questionnaire*) upitnika (Čatipović, Marković, Grgurić, 2018.) bilo je anonimno, a obavljeno je mrežnim ispunjavanjem upitnika na školskim računalima, i to prije i nakon provedene edukacije.

Upitnik je validiran i u Hrvatskoj se koristi od 2018. godine. Učenici su prije prvog ispunjavanja *BIAKQ* upitnika zamoljeni da zapamte šifru pod kojom su ispunjavali upitnik kako bi se istom šifrom koristili pri drugom ispunjavanju upitnika nakon edukacije. Učenicima je sugerirano da se šifra sastoji od kombinacije imena i datuma rođenja, ali im je ostavljena sloboda pri kreiranju šifre. Volonteri i supervizori nisu sudjelovali u postavljanju šifre kako ne bi utjecali na anonimnost rezultata.

Program edukacije

Prvi nastavni sat edukacije o dojenju za učenike srednjih škola održan je pod nazivom *Prehrana novorođenčeta i dojenčeta u preporukama UNICEF-a i SZO-a*. Nastavni sat započeo je prikazivanjem mnogih fotografija pod nazivom „Dojenje spašava 800 000 života godišnje” te čitanjem mišljenja o dojenju poznatih znanstvenika

i ljudi iz javnog života. Cilj je bio upoznati učenike o važnosti prehrane majčinim mlijekom i motivirati ih za daljnji rad o toj temi. Nakon toga učenicima je prikazan kratki videofilm pod nazivom „Pet činjenica o dojenju”. Uslijedila je diskusija tijekom koje su učenici govorili o svojim asocijacijama na prikazane sadržaje. Cilj je drugoga nastavnog sata bio upoznavanje učenika sa znanstveno dokazanim činjenicama o dojenju. Prvo su učenici komentirali svaku tvrdnju i iskazali svoje mišljenje, ili komentar, a potom je prikazan točan odgovor argumentiran citatima iz stručne literature. Nastavni sat završio je ispunjavanjem radnog listića na kojem je nacrtan čovjek kojemu iznad glave piše: „Što sam danas novo naučio?” U predjelu srca piše: „Što smatram da trebam promijeniti?” U kutu crteža je koš za smeće iznad kojega piše: „Što trebam odbaciti?”. Treći nastavni sat započeo je „bujicom ideja” na temu odnosa znanja, stavova i ponašanja. Pritom su učenici usmjeravani prema zaključku da sama točna informacija ne znači usklađivanje ponašanja s tom informacijom. Nakon toga učenici su podijeljeni u dvije skupine. Jedna je trebala prikazati negativne, a druga pozitivne asocijacije na stav o dojenju o kojem je govorio edukator. Na kraju nastavnog sata na memorijskim karticama zabilježeni su ključni stavovi oko kojih su se učenici usuglasili. Na četvrtom nastavnom satu bilo je riječi o potpori dojenju. Učenici su dobili zadatak da napišu pismo potpore zamišljenoj prijateljici koja je nedavno rodila, još je u rodilištu i prema liječnikovoj uputi trudi se dojiti svoje novo-rođenče. U medicinskim školama takav se nastavni sat provodi sudjelovanjem učenika u skupnom radu za potporu dojenja, na trudničkim tečajevima ili nazočnošću učenika pri obilježavanju značajnih datuma u povodu obilježavanja zdravlja majke i djeteta kao što su Međunarodni tjedan dojenja, Nacionalni tjedan dojenja, Međunarodni dan prava djeteta, Međunarodni dan svjesnosti o prijevremenom rođenju itd.

Metoda istraživanja

U edukaciji učenika srednjih škola o zdravoj prehrani djeteta korištena je supervizirana vršnjačka edukacija. Studenti edukatori dobrovoljno su se javili za sudjelovanje u projektu. Prije projekta provedena je sa studentima dodatna edukacija o dojenju. Tijekom te edukacije studenti su upoznati s materijalima kojima će se koristiti u provedbi edukacije u srednjim školama. Volonteri su sa svojim supervizorima održali četiri nastavna sata o dojenju. Na kraju su volonteri ispunili *BLAKQ* upitnik, a svaki je volonter sa supervizorom analizirao svoje odgovore. Prije početka edukacije – dakle prije prvoga nastavnog sata edukacije o zdravoj prehrani – učenici su u školi ispunili mrežni *BLAKQ* upitnik. Nakon toga provedena je edukacija o dojenju, i to dva školska sata odvojeno (ne u bloku) održana su u prvom polugodištu školske godine 2021./2022., a dva školska sata u drugom polugodištu. Svakom nastavnom satu edukacije nazočio je supervizor koji je sudjelovao u radu prema potrebi. Na-

kon završetka edukacije o dojenju, dakle nakon četvrtoga nastavnog sata, edukacije, učenici srednjih škola ponovno su ispunili mrežni *BIAKQ* upitnik koristeći se pritom istom šifrom kao i pri prvom ispunjavanju upitnika. Inicijalno ispunjavanje upitnika bilo je neposredno prije početka prvoga nastavnog sata edukacije, a evaluacijsko neposredno nakon završetka posljednjega nastavnog sata edukacije.

Obrada rezultata

Bodovanje *BIAKQ* upitnika provedeno je tako da je svaki odgovor ocijenjen ocjenama od nedovoljan (1) do odličan (5). Najboljom ocjenom, ocjenom odličan, bodovana je namjera ili stav ispitanika koji je usklađen s preporukama struke, a odgovor potpuno oprečan smjernicama struke bodovan je najlošijom ocjenom, ocjenom nedovoljan. Od sociodemografskih podataka prikupljeni su podatci o spolu i školi ispitanika.

Statistika

Rezultati ispitanika na pojedinim ljestvicama upitnika prikazani su ostvarenim bodovima i postotcima u odnosu na maksimalno mogući broj bodova. Značajnost razlike rezultata ispitanika na *BIAKQ* upitniku prema spolu i školi testirana je t-testom nezavisnih uzoraka (normalna distribucija) ili Kruskal-Wallisovim testom nezavisnih uzoraka (asimetrična distribucija). Simetričnost i asimetričnost distribucije rezultata ispitivana je grafičkim postupcima, izračunom zakrivljenosti i spljoštenosti te Shapiro–Wilk testom. Za uzorke do pedeset ispitanika korišten je kriterij da omjer zakrivljenosti i spljoštenosti s njihovom standardnom pogreškom mora biti veći od 1,98 odnosno manji od $-1,98$, a za uzorke >50 ali <300 ta vrijednost mora biti veća od 3,29 odnosno manja od $-3,29$. (Vahid, 2020.). Statistički značajnom smatrala se sljedeća vrijednost: p jednak ili manji od 0,05.

Rezultati istraživanja

Prvom ispunjavanju *BIAKQ* upitnika pristupila su 142 učenika, 51 iz Srednje škole Čazma, 35 iz Srednje škole *Bartola Kašića* Grubišno Polje i 56 iz Srednje škole *August Šenoa* Garešnica. S obzirom na spol prvom ispunjavanju upitnika pristupilo je 78 učenica i 64 učenika.

Tablica 1. Prikaz odgovora ispitanika prije provedene edukacije o dojenju (N = 142)

LJESTVICA NAMJERA MUŠKIH ISPITANIKA (N = 64)	BODOVI	NAJVEĆI BROJ BODOVA	POSTOTAK OSTVARENIH BODOVA
Podržat ću majku našeg djeteta da nakon poroda ni ne pokuša dojiti dijete, već da ga odmah počne hraniti zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko (na bočicu).	279	320	87,19
Neću podržati majku našeg djeteta da nastavi s dojenjem nakon povratka na posao, ni ako će ona biti za to motivirana i ako dijete traži podoj.	254	320	79,38
Neću podržati majku našeg djeteta u namjeri da doji dijete u javnosti, primjerice, u restoranu ili parku, ni ako je dijete gladno i traži podoj.	277	320	86,56
Podržat ću majku našeg djeteta u namjeri da nakon povratka na posao odmah počne hraniti dijete zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko (na bočicu).	246	320	76,88
Podržat ću majku našeg djeteta da doji dijete i nakon navršenih godinu dana ako ona i dijete to žele.	219	320	68,44
Neovisno o mjestu na kojem se nalazi majka našeg djeteta (kuća, park, ustanova i dr.), ako je naše dijete gladno i traži podoj, ja ću je podržati u nakani da doji.	268	320	83,75
Namjeravam podržati majku našeg djeteta da nastavi dojiti dijete i nakon povratka na posao, ako ona to želi.	253	320	79,06
Ne namjeravam podržati majku našeg djeteta da doji dijete nakon navršene dvije godine djetetova života, čak ni ako će to željeti i dijete i ona.	219	320	68,44
Pomoći ću majci našeg djeteta da doji nakon povratka na posao, npr., tako da vozim dijete k njoj na posao u vrijeme stanke za dojenje.	208	320	65,00
Namjeravam majku našeg djeteta podržati u u nakanu da doji dijete prema pozivu, tj. na djetetov zahtjev, a ne prema određenom rasporedu (npr., svaka 3 – 4 sata).	237	320	74,06
UKUPNO	2460	3200	76,88

Ljestvica namjera ženskih ispitanika (N = 78)			
Nakon poroda ne namjeravam ni pokušati s dojenjem, već ću dijete odmah početi hraniti zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko (na bočicu).	351	390	90,00
Ako budem dojila, prestat ću s dojenjem čim se zaposlim, čak i ako moje dijete i dalje traži podoj.	323	390	82,82
Neću dojiti u javnosti, primjerice, u restoranu ili parku, makar dijete bilo gladno i tražilo podoj.	326	390	83,59
Nakon povratka na posao odmah ću dijete početi hraniti zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko (na bočicu).	309	390	79,23
Dojit ću dijete i nakon navršenih godinu dana ako ono to želi.	245	390	62,82
Neovisno o mjestu na kojem se nalazim (kuća, park, ustanova i dr.), ako je moje dijete gladno i traži podoj, dojit ću ga.	308	390	78,97
Povratak na posao neće me spriječiti da ga nastavim dojiti.	293	390	75,13
Neću dojiti dijete nakon navršene dvije godine, čak ni ako dijete to želi.	230	390	58,97
Dojit ću dijete na radnom mjestu za vrijeme stanke za dojenje ako mi djetetov otac pomogne, npr., da dijete doveze na moje radno mjesto u vrijeme stanke za dojenje.	238	390	61,03
Dojit ću dijete nakon poziva, tj. na djetetov zahtjev, a ne prema fiksnom rasporedu (npr., svaka 3 – 4 sata).	265	390	67,95
UKUPNO	2888	3900	74,05
Ljestvica stavova (N = 142)			
Prema mojem mišljenju ugodnije je vidjeti majku kako hrani dijete bočicom nego majku koja doji.	570	710	80,28
Smatram da otac treba pomoći majci koja doji i radi tako da doveze dijete majci tijekom njene stanke za dojenje.	536	710	75,49
Dojenje negativno utječe na majčine radne sposobnosti i karijeru.	609	710	85,77

Nije isplativo ulagati u dojenje, ni na osobnoj ni na društvenoj razini.	610	710	85,92
Očevi koji su nazočni skupinama za potporu dojenja mogu naučiti na koje sve načine mogu pomoći majci pri započinjanju i održavanju dojenja.	590	710	83,10
Dojenje na javnim mjestima treba zabraniti.	659	710	92,82
Pogrešno je dojiti dijete starije od godinu dana.	550	710	77,46
Majka koja hrani dijete zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko propušta dio majčinskog zadovoljstva.	443	710	62,39
Djetetov otac trebao bi obvezno koristiti dio roditeljskog dopusta kako bi pomogao majci oko dojenja i skrbi za dijete.	561	710	79,01
Žene ne bi trebale dojiti na javnim mjestima.	623	710	87,75
Poslodavac bi trebao osigurati prostor u kojem će zaposlene majke moći dojiti svoje dijete ili se izdajati bez ometanja, bez obzira obvezuje li ga zakon na to ili ne.	533	710	75,07
Dojenje na javnim mjestima je prirodno.	585	710	82,39
Ako majka i dijete to žele, smatram da je opravdano dojiti i dijete starije od dvije godine.	455	710	64,08
Informiranost o dojenju može znatno pomoći ocu oko načina pomoći majci koja doji.	579	710	81,55
Na dan poroda majka ne bi smjela dojiti dijete jer se treba odmoriti.	564	710	79,44
Smatram da je dobro da žena doji na radnom mjestu u vrijeme stanke za dojenje.	554	710	78,03
Otac nema ključnu ulogu u životu djeteta dok ga majka doji.	617	710	86,90
Nije dobro dojiti dijete dulje od dvije godine jer to povećava djetetovu povezanost s majkom.	453	710	63,80
Osobe koje su imale priliku vidjeti ženu koja doji u javnosti spremnije su i same dojiti u javnosti ili podržati dojenje u javnosti.	541	710	76,20
Jedna je od očevih zadaća u prvoj godini djetetova života da majci daje svu potrebnu pomoć.	609	710	85,77
Majka bi trebala prvi put podojiti dijete drugi dan nakon poroda.	507	710	71,41

Djeca hranjena majčinim mlijekom zdravija su od djece hranjene prema kakvoj formuli.	567	710	79,86
Zadaća je djetetova oca da prati stanje svoje partnerice i pobrine se da dovoljno jede i odmara se.	581	710	81,83
Dojenje u javnosti širi i potpomaže kulturu hranjenja majčinim mlijekom kao najboljom hranom za dijete.	573	710	80,70
Muškarac se osjeća zapostavljeno pokraj supruge koja doji.	544	710	76,62
Zamjenski pripravci za majčino mlijeko nisu adekvatna zamjena za majčino mlijeko.	505	710	71,13
Zakonom bi trebalo onemogućiti ometanje majke koja doji na javnom mjestu.	508	710	71,55
Učenje o dojenju i utjecaju dojenja na djetetov razvoj potrebno je samo ženama jer je dijete ženina odgovornost.	554	710	78,03
Dojenje u javnosti povećava toleranciju i razumijevanje za dojenje.	572	710	80,56
Majka ne smije dojiti dijete na dan poroda.	560	710	78,87
Dojenje u javnosti dio je promocije dojenja.	535	710	75,35
Majka treba prvi put podojiti svoje dijete unutar sat vremena od rođenja djeteta.	480	710	67,61
UKUPNO	17727	22720	78,02
Ljestvica znanja (N = 142)			
Djeca hranjena zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko zdravija su od djece hranjene majčinim mlijekom.	127	142	89,44
Majčino mlijeko omogućuje djetetu najbolju zaštitu od infekcija.	135	142	95,07
Dojenje pozitivno utječe na zdravlje doživotno, a ne samo u djetinjstvu.	132	142	92,96
Sisanje nije samo instinktivna radnja i djetetova potreba.	131	142	92,25
Dojenje povećava rizik bolesti za majku.	131	142	92,25
Dojenje se pokazalo korisnim za razvoj emocionalne privrženosti majke i djeteta.	132	142	92,96
Majčino mlijeko siromašno je željezom.	131	142	92,25

Ako je dijete u rodilištu hranjeno zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko, nakon povratka kući ne može se uspostaviti uspješno dojenje.	99	142	69,72
Dojenje smanjuje rizik nekih bolesti za dijete.	131	142	92,25
Zamjenski pripravci za majčino mlijeko zdravstveno su jednako kvalitetni kao i majčino mlijeko.	126	142	88,73
Majčino mlijeko nema ljekovita svojstva.	131	142	92,25
Dojenje stvara zaštitu u djeteta od zaraznih bolesti i alergija.	130	142	91,55
Dojenje pospješuje razvoj mozga u djece.	130	142	91,55
UKUPNO	1666	1846	90,25

Najlošiji rezultat pri prvom ispunjavanju bio je 68 (30,49 %) bodova, a najbolji 219 (98,20 %) bodova. Aritmetička sredina ostvarenih bodova na upitniku je 173,81 (SD 28,03). Iz Tablice 1. može se zaključiti sljedeće: na upitniku namjera najlošije rezultate postigle su ispitanice i ispitanici na pitanjima oko potpore dojenju nakon godine dana djetetova života i nakon dvije godine, potom nakon povratka majke na radno mjesto, na upitniku stavova o pitanjima zadovoljstvu majčinstvom onih majki koje doje u odnosu na majke koje ne doje te o dojenju nakon dvije godine djetetova života. Na upitniku znanja najlošiji rezultati ostvareni su na pitanjima znanja o zdravstvenim prednostima majčina mlijeka (u odnosu na zamjenske pripravke) i mogućnosti uspostave dojenja ako je dijete u rodilištu hranjeno zamjenskim pripravcima.

Tablica 2. Značajnost razlike rezultata na BIAKQ upitniku ispitana t-testom nezavisnih uzoraka (N = 138)

ZAVISNA VARIJABLA	SPOL	N	ARITMETIČKA SREDINA	STANDARDNA DEVIJACIJA	STANDARDNA POGREŠKA ARITMETIČKE SREDINE	T-TEST	PRILAGOĐENI STUPNJEVI SLOBODE	P-VRIJEDNOST	95-POSTOTNI INTERVAL POUZDANOSTI
Bodovi na BIAKQ upitniku	Žene	76	180,17	19,13	2,19	2,03	108,98	0,04	0,18
	Muškarci	62	172,1	26,16	3,32				15,96

U analizi utjecaja spola na ukupne rezultate istraživanja (Tablica 2.) izostavljena su iz daljnje obrade četiri odstupajuća rezultata koja bi ometala korištenje parametrijskih postupaka koji je za 1,5 puta interkvartilni raspon (ili još niže) postavljen ispod vrijednosti donjeg kvartila (Q1) ili je postavljen za više od 1,5 puta interkvartilni

iznad vrijednosti gornjeg kvartila (Q3). Nakon toga su bili zadovoljavajući statistički pokazatelji normalnosti distribucije rezultata. Varijabla muškog spola i ukupni bodovi na upitniku značajno negativno koreliraju $r(136) = -0,18$, $p = 0,038$. T-testom nezavisnih uzoraka potvrđena je značajnost razlike rezultata muških i ženskih ispitanika na *BLAQ* upitniku. Sedamdeset šest ženskih ispitanika ($M = 180,17$; $SD = 19,13$) u usporedbi s rezultatima šezdeset dva muška ispitanika ($M = 172,10$; $SD = 26,16$) pokazuju znatno bolje rezultate, $t(108,98) = 2,03$, $p = 0,04$. Levenov test upućivao je na nejednake varijance ($F = 3,29$, $p = 0,01$), zbog čega su stupnjevi slobode prilagođeni sa 136 na 108,98.

Tablica 3. Razlika rezultata ispitanika na *BLAQ* upitniku u odnosu na školu ispitanika Kruskal-Wallisovim testom nezavisnih uzoraka ($N = 137$)

ZAVISNA VARIJABLA	ŠKOLA	N	MEDIAN	RASPON	95 – POSTOTNI INTERVAL POUZDANOSTI	SREDNJI RANG	HI-KVADRAT	P-VRIJEDNOST
Bodovi na <i>BLAQ</i> upitniku	Srednja škola Bartola Kašića Grubišno Polje	34	173,50	94,00	174,59 182,56	64,43	4,34	0,11
	Srednja škola August Šenoa Garešnica	55	185,00	83,00	176,07 187,96	77,75		
	Srednja škola Čazma	48	176,00	83,00	166,82 179,22	62,21		

Ni nakon izostavljanja pet odstupajućih rezultata nije se mogla postići normalna distribucija rezultata ispitanika na *BLAQ* upitniku prije edukacije u odnosu na školu koju pohađaju. Zbog toga se nisu mogli koristiti parametrijski testovi pri obradi rezultata. Korišten je Kruskal-Wallisov test nezavisnih uzoraka. Razlika u rezultatima ispitanika na *BLAQ* upitniku prema školi kojoj pripadaju nije statistički značajna.

Drugom ispunjavanju *BLAQ* upitnika pristupilo je 98 učenika, i to 28 iz Srednje škole Čazma, 29 iz Srednje škole Bartola Kašića Grubišno Polje i 41 iz Srednje škole August Šenoa Garešnica. Nažalost, dio učenika pristupio je samo drugom ispunjavanju upitnika, bez njegova inicijalnog ispunjavanja. Drugi je problem bio što su učenici – iako su upozoreni da zapišu šifru prema kojoj su ispunjavali prvi upitnik – nisu to učinili te su se pri drugom ispunjavanju upitnika koristili pogrešnom šifrom. Tako je na kraju samo 46 ispitanika uredno ispunilo oba upitnika. S obzirom na spolnu pripadnost oba upitnika pravilno je ispunilo 14 učenika i 32 učenice.

Tablica 4. Prikaz odgovora ispitanika nakon provedene edukacije o dojenju (N = 46)

LJESTVICA NAMJERA MUŠKIH ISPITANIKA (N = 14)	BODOVI	NAJVEĆI BROJ BODOVA	POSTOTAK OSTVARENIH BODOVA
Podržat ću majku našeg djeteta da nakon poroda i ne pokuša dojiti, već da odmah dijete počne hraniti zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko (na bočicu).	67	70	95,71
Neću podržati majku našeg djeteta da nastavi s dojenjem nakon povratka na radno mjesto, ni ako će ona biti za to motivirana i ako dijete traži podoj.	70	70	100,00
Neću podržati majku našeg djeteta u namjeri da doji dijete u javnosti, primjerice, u restoranu ili parku, ni ako je dijete gladno i traži podoj.	67	70	95,71
Podržat ću majku našeg djeteta u namjeri da nakon povratka naradno mjesto odmah počne hraniti dijete zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko (na bočicu).	57	70	81,43
Podržat ću majku našeg djeteta da doji dijete i nakon navršenih godinu dana ako ona i dijete to žele.	54	70	77,14
Neovisno o mjestu na kojem se nalazi majka našeg djeteta (kuća, park, ustanova i dr.), ako je naše dijete gladno i traži podoj, ja ću je podržati da doji.	65	70	92,86
Namjeravam podržati majku našeg djeteta da nastavi dojiti dijete i nakon povratka na posao ako ona to želi.	67	70	95,71
Ne namjeravam podržati majku našeg djeteta da doji dijete nakon navršene dvije godine djetetova života, čak nit ako dijete i ona to požele.	66	70	94,29
Pomoći ću majci našeg djeteta da doji nakon povratka na radno mjesto, npr., na način da vozim dijete k njoj na posao u vrijeme stanke za dojenje.	62	70	88,57
Namjeravam podržati majku našeg djeteta pri dojenju prema pozivu, tj. na djetetov zahtjev, a ne prema određenom rasporedu (npr., svaka 3 – 4 sata).	64	70	91,43
UKUPNO	639	700	91,29

Ljestvica namjera ženskih ispitanika (N = 32)			
Nakon poroda ne namjeravam ni pokušati podojiti dijete, već ću ga odmah početi hraniti zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko (na bočicu).	153	160	95,63
Ako budem dojila dijete, prestat ću s dojenjem čim se zaposlim, čak i ako moje dijete i dalje traži podoj.	146	160	91,25
Neću dojiti u javnosti, primjerice, u restoranu ili parku, makar dijete bilo gladno i tražilo podoj.	142	160	88,75
Nakon povratka na radno mjesto odmah ću dijete početi hraniti zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko (na bočicu).	142	160	88,75
Dojit ću dijete i nakon navršenih godinu dana ako ono to želi.	106	160	66,25
Neovisno o mjestu na kojem se nalazim (kuća, park, ustanova i dr.), ako je moje dijete gladno i traži podoj, dojit ću ga.	117	160	73,13
Povratak na radno mjesto neće me spriječiti da ga nastavim dojiti.	136	160	85,00
Neću dojiti dijete nakon navršene dvije godine, čak ni ako dijete to želi.	146	160	91,25
Dojit ću dijete na radnom mjestu za vrijeme stanke za dojenje ako mi pomogne djetetov otac, npr., tako da dijete doveze k meni na radno mjesto u vrijeme stanke za dojenje.	138	160	86,25
Dojit ću prema pozivu, tj. na djetetov zahtjev, a ne prema određenom rasporedu (npr., svaka 3 – 4 sata).	136	160	85,00
UKUPNO	1362	1600	85,13
Ljestvica stavova (N = 46)			
Prema mojem mišljenju ugodnije je vidjeti majku kako hrani dijete bočicom nego majku koja doji.	194	230	84,35
Smatram da otac treba pomoći majci koja doji i ujedno je zaposlena, i to tako da doveze dijete majci tijekom njene stanke za dojenje.	215	230	93,48
Dojenje negativno utječe na majčine radne sposobnosti i karijeru.	220	230	95,65

Nije isplativo ulagati u dojenje ni na osobnoj ni na društvenoj razini.	229	230	99,57
Očevi koji su nazočni skupinama za potporu dojenja mogu naučiti na koje sve načine mogu pomoći majci pri započinjanju i održavanju dojenja.	203	230	88,26
Dojenje na javnim mjestima treba zabraniti.	215	230	93,48
Pogrešno je dojiti dijete starije od godinu dana.	225	230	97,83
Majka koja hrani dijete zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko propušta dio majčinskog zadovoljstva.	228	230	99,13
Djetetov otac trebao bi obvezno koristiti dio roditeljskog dopusta kako bi pomogao majci oko dojenja i skrbi za dijete.	169	230	73,48
Žene ne bi trebale dojiti na javnim mjestima.	218	230	94,78
Poslodavac bi trebao osigurati prostor na kojem će zaposlene majke moći dojiti svoje dijete ili se izdajati bez ometanja, bez obzira obvezuje li ga na to zakon ili ne.	204	230	88,70
Dojenje na javnim mjestima je prirodno.	202	230	87,83
Ako majka i dijete to žele, smatram da je opravdano dojiti i dijete starije od dvije godine.	226	230	98,26
Informiranost o dojenju može znatno pomoći djetetovu ocu kad pomaže majci koja doji.	215	230	93,48
Na dan poroda majka ne bi smjela dojiti dijete jer se treba odmoriti.	228	230	99,13
Dobro je da žena doji na radnom mjestu u vrijeme stanke za dojenje.	174	230	75,65
Djetetov otac nema ključnu ulogu u djetetovu životu dok majka doji.	205	230	89,13
Nije dobro dojiti dijete dulje od dvije godine jer to povećava djetetovu povezanost s majkom.	208	230	90,43
Osobe koje su imale priliku vidjeti ženu koja doji u javnosti spremnije su i same dojiti u javnosti ili podržati dojenje u javnosti.	217	230	94,35
Jedna je od očeve zadaće u prvoj godini djetetova života da se brine za majku i daje joj svu potrebnu pomoć.	179	230	77,83
Majka bi trebala prvi put podojiti dijete drugog dana nakon poroda.	222	230	96,52

Djeca hranjena majčinim mlijekom zdravija su od djece hranjene prema kakvoj formuli.	218	230	94,78
Obveza je djetetova oca da prati stanje svoje partnerice i pobrine se da dovoljno jede i odmara se.	204	230	88,70
Dojenje u javnosti širi i promovira kulturu hranjenja majčinim mlijekom kao najboljom hranom za dijete.	221	230	96,09
Muškarac se osjeća zapostavljeno pokraj supruge koja doji.	210	230	91,30
Zamjenski pripravci za majčino mlijeko nisu adekvatna zamjena za majčino mlijeko.	223	230	96,96
Zakonom bi trebalo onemogućiti ometanje majke koja doji na javnom mjestu.	221	230	96,09
Učenje o dojenju i utjecaju dojenja na djetetov razvoj potrebno je samo ženama jer je dijete ženi na odgovornost.	170	230	73,91
Dojenje u javnosti povećava pomirljivost i razumijevanje za dojenje.	189	230	82,17
Majka ne smije dojiti dijete na dan poroda.	222	230	96,52
Dojenje u javnosti dio je promocije dojenja.	211	230	91,74
Majka treba prvi put podojiti svoje dijete unutar sat vremena od njegova rođenja.	216	230	93,91
UKUPNO	6701	7360	91,05
Ljestvica znanja (N = 46)			
Djeca hranjena zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko zdravija su od djece hranjene majčinim mlijekom.	43	46	93,48
Majčino mlijeko omogućuje djetetu najbolju zaštitu od infekcija.	45	46	97,83
Dojenje pozitivno utječe na zdravlje doživotno, a ne samo u djetinjstvu.	44	46	95,65
Sisanje nije samo instinktivna radnja i djetetova potreba.	36	46	78,26
Dojenje povećava rizik bolesti za majku.	45	46	97,83
Dojenje se pokazalo korisnim za razvoj emocionalne privrženosti majke i djeteta.	45	46	97,83
Majčino mlijeko siromašno je željezom.	45	46	97,83

Ako je dijete u rodilištu hranjeno zamjenskim pripravcima za majčino mlijeko, nakon povratka kući ne može se uspostaviti uspješno dojenje.	45	46	97,83
Dojenje smanjuje rizik nekih bolesti za dijete.	45	46	97,83
Zamjenski pripravci za majčino mlijeko zdravstveno su jednako kvalitetni kao i majčino mlijeko.	45	46	97,83
Majčino mlijeko nema ljekovita svojstva.	45	46	97,83
Dojenjem se dijete štiti od zaraznih bolesti i alergija.	44	46	95,65
Dojenje pospješuje razvoj mozga u djece.	45	46	97,83
UKUPNO	572	598	95,65

U drugom testiranju najlošiji rezultat bio je 172 (77,13 %) boda, a najbolji 217 (97,30 %) bodova. Aritmetička sredina ostvarenih bodova na upitniku je 202,11 (SD 12,41). Iz podataka u Tablici 4. može se zaključiti da su na upitniku namjera muški ispitanici najlošije odgovorili o pitanju potpore dojenju nakon povratka majke na radno mjesto i dojenju nakon dvije godine. Prije edukacije muški su ispitanici na ljestvici namjera postigli 76,88 % mogućih bodova, a nakon edukacije 91,29 %. Nakon edukacije žene su ostvarile najlošije odgovore na upitniku namjera o pitanju dojenja nakon godinu dana i dvije godine. Na ljestvici namjera žene su prije edukacije postigle 74,05 % bodova, a nakon edukacije 85,13 %. Nakon edukacije na ljestvici stavova ispitanice i ispitanici najlošije su odgovorili na pitanje o dojenju nakon dvije godine djetetova života i majčinskog zadovoljstva koje se propušta pri hranjenju zamjenama za majčino mlijeko te o prednostima majčina mlijeka nad zamjenskim. Prije edukacije ispitanice i ispitanici su na ljestvici stavova ostvarili 78,02 % bodova, a nakon edukacije 91,05 % bodova. Na ljestvici znanja su ispitanice i ispitanici prije edukacije ostvarili 90,25 % mogućih bodova, a nakon edukacije 95,65 %. Najlošiji rezultat imale su ispitanice i ispitanici o pitanju mogućnosti uspostave dojenja nakon što je u rodilištu dijete hranjeno zamjenskim pripravcima.

Tablica 5. Značajnost razlike rezultata na *BIAKQ* upitniku ispitana Mann-Whitneyevim U-testom nezavisnih uzoraka (N = 46)

ZAVISNA VARIJABLA	SPOL	N	SREDNJI RANG	SUMA RANGOVA	MANN-WHITNEYEV U-TEST	P-VRIJEDNOST
Bodovi na <i>BIAKQ</i> upitniku	Žene	32	21,81	698,00	170,00	0,20
	Muškarci	14	27,36	383,00		

U Tablici 5. prikazana je značajnost razlike rezultata ispitanika prema spolu. Nakon provedene edukacije o dojenju nema statistički značajne razlike u rezultatima muških i ženskih ispitanika prema bodovima ostvarenim na *BIAKQ* upitniku (Mann-Whitney $p > 0,05$). Takva razlika postojala je prije provedene edukacije. Isto tako se izgubila statistički značajna negativna korelacija između bodova na upitniku i muškog spola $r(46) (?) = 0,19, p = 0,20$.

Tablica 6. Razlika rezultata ispitanika na *BIAKQ* upitniku nakon provedene edukacije o zdravoj prehrani u novorođenačkoj i dojenačkoj dobi u odnosu na školu ispitanika Kruskal-Wallisovim testom nezavisnih uzoraka ($N = 46$)

ZAVISNA VARIJABLA	ŠKOLA	N	MEDIAN	RASPON	95-POSTOTNI INTERVAL POUZDANOSTI	SREDNJI RANG	HI-KVADRAT TEST	P-VRIJEDNOST
Bodovi na <i>BIAKQ</i> upitniku	Srednja škola Bartola Kašića Grubišno Polje	17	201	38	195,69 206,31	21,38	2,24	0,33
	Srednja škola „August Šenoa” Garešnica	11	210	34	200,09 214,09	28,73		
	Srednja škola Čazma	18	203	52	192,70 207,52	22,31		

Iz podataka u Tablici 6. može se zaključiti da razlika rezultata ispitanika na *BIAKQ* upitniku prema školi kojoj pripadaju nije statistički značajna (hi-kvadrat $p > 0,05$).

Tablica 7. Razlika rezultata ispitanika na *BIAKQ* upitniku prije i nakon provedene edukacije o zdravoj prehrani u novorođenačkoj i dojenačkoj dobi ispitanika Wilcoxonovim testom zavisnih uzoraka ($N = 46$)

RANGОВИ	N	SREDNJI RANGОВИ	SUMA RANGOVA	Z (POSILIJE – PRIJE)	P-VRIJEDNOST
Negativni (poslije < prije)	3	4,17	12,50	-5,77	0,00
Positivni (poslije > prije)	43	24,85	1068,50		
Nepromijenjeni (poslije = prije)	0				

U Tablici 7. prikazana je razlika rezultata u ispitanika prije i nakon provedene edukacije. Zbog asimetrične distribucije rezultata nije se mogao koristiti t-test uparenih uzoraka. Rezultati ispitanika prije edukacije ($Mdn = 181,00$) lošiji su nego nakon

edukacije ($Mdn = 203$). Wilcoxonov test potvrđuje statističku značajnost ($p < 0,05$) razlike rezultata ispitanika na *BIAKQ* upitniku prije i poslije provedene edukacije ($T = 1068,50$, $z = -5,77$ $p < 0.001$).

Rasprava

Edukacija o dojenju važan je dio pripreme učenika za život jer će pitanje odluke o prehrani vlastitoga novorođenog djeteta doživjeti gotovo svaka žena. Ministarstvo znanosti i obrazovanja je donošenjem odluke o uvrštavanju teme dojenja u kurikulum za osnovne i srednje škole – (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019.), a također i Ministarstvo zdravstva uvrštavanjem edukacije učenika o dojenju u *Nacionalni program zaštite i promicanja dojenja* (Ministarstvo zdravstva, 2018.) – potvrdilo važnost koji tema dojenja zavređuje s obzirom na činjenicu da bi se na godišnjoj razini moglo spastiti 820 000 života djece do pet godina i više od 20 000 života majki (Victoria i sur., 2016.). Radi utvrđivanja aktualnih namjera, stavova i znanja o dojenju učenika srednjih škola u Hrvatskoj provedeno je nekoliko istraživanja u srednjim školama. Edukacija o dojenju u tim školama temeljila se na znanju, stavovima i iskustvu učitelja pa se program edukacije razlikovao među školama, ali i unutar iste škole. Rezultatima istraživanja potvrdilo se nedovoljno znanje ispitanika o dojenju te negativne namjere i stavovi koji su izraženiji u muških ispitanika (Čatipović, Voskresensky Baričić, Rokvić, Grgurić, 2017.; Čatipović, Pirija, Grgurić, 2018.). Prema Kurikulu mu međupredmetne teme *zdravlje* dvije su mogućnosti provođenja nastave o zdravoj prehrani – s pomoću integrirane nastave (biologija, razredna nastava, vjeronauk) ili izvannastavne i projektne aktivnosti. Još uvijek nije prihvaćen jedinstven program edukacije zdravstvenih djelatnika o dojenju i potpori majkama koje doje (Trivedi, 2018.) pa ne čudi da nije postignuta suglasnost oko jedinstvenog programa edukacije za učenike srednjih škola. A samo jedinstven, jasno strukturiran i sistematiziran program edukacije o dojenju može osigurati zadovoljavajuću razinu znanja, stavova i namjera učenika o dojenju (Glaser i sur., 2016.). Smatramo da je u Hrvatskoj aktualno najbolji četverosatni program edukacije o dojenju koji je odobrilo Povjerenstvo za zaštitu i promicanje dojenja Ministarstva zdravstva RH pa je u ovome istraživanju korišten taj program.

Loši rezultati učenika nakon prvog ispunjavanja *BIAKQ* upitnika ne iznenađuju jer odgovaraju podatcima iz prethodnih istraživanja (Čatipović, Voskresensky Baričić, Rokvić, Grgurić, 2017.; Čatipović, Pirija, Grgurić, 2018.). Time se samo potvrđuje poznata činjenica da nestrukturiran program edukacije bez evaluacije učinkovitosti neće dati zadovoljavajući rezultat (Glaser i sur., 2016.). S obzirom na namjere i ženski i muški ispitanici imali su problema s prihvaćanjem temeljnih preporuka UNICEF-a i WHO o dojenju (WHO, 2022.). Dojenje nakon godinu dana žene su lo-

šije prihvaćale od muškaraca dakle 62,82 % žena i 68,44 % muškaraca, a pogotovo dojenje duže od dvije godine, bez obzira na djetetovu želju (58,97 % žena i 68,44 % muškaraca). Nakon edukacije rezultati su bili znatno bolji (za dojenje nakon godinu dana 66,25 % žena i 77,44 % muškaraca, za dojenje duže od dvije godine 91,25 % žena i 94,29 % muškaraca). Takvi rezultati u skladu su s prethodnim istraživanjima (Čatipović, Draušnik, Ostović, Rajn, Maričić, Grgurić, 2021.; Čatipović, Marković, Grgurić, 2022.). Najlošije su odgovore na ljestvici stavova postigli ispitanici o pitanjima dojenja na javnom mjestu, o očevoj pomoći i potpori majci, o dojenju na radnom mjestu, o stavu da samo žena treba učiti o dojenju te o uvjerenju da je dojenje samo instinktivna radnja. Dojenje je svakako mnogo više nego samo hranjenje (Pecoraro i sur., 2018.). To je psihosocijalni, dinamički, odnosni i emocionalni proces (Almeida i sur., 2015.). Dijete u prvom mjesecu života nije svjesno svoje odvojenosti od majke, a majku doživljava prema odnosu s dojkom. Majka (dojka) uvijek je tu, ona novorođenče umiruje toplim mlijekom, nježnim dodirima, maženjem i ljujuškanjem, dobra je i zaštitnička osoba i omogućuje osjećaj temeljne sigurnosti (Newman, Newman, 2017.). U djeteta koje je majka dojila razvija se sposobnost prepoznavanja majčina tijela mirisom (Cernoch, Porter, 1985.). Tijekom dojenja dijete „može gledati u konture majčinog lica, zaigrano gutajući mlijeko koje curi iz majčinih grudi, osjetiti miris mlijeka i njegov poseban slatki okus, slušati zvuk majčina glasa koji nudi utjehu ili poziv na razgovor... može posegnuti za istraživanjem majčine kože ili se opustiti u udobnosti majčinog nježnog zagrljaja” (Newman, Newman, 2017.). Ne može se više govoriti samo o zadovoljavanju gladi jer sve nabrojene senzorne informacije koje nastaju tijekom hranjenja dijete sjedinjuje tijekom rastućeg prepoznavanja majke i bogate mješavine osjećajnih odnosa prema njoj. Kakva bi to fantastična bočica mogla imati sva takva svojstva majčine dojke? I kako je moderno društvo uopće došlo do toga da osim dojke, koja je prisutna i dostupna, čezne za plastičnom, staklenom ili bilo kakvom zamjenom? Za potpun odgovor na to kompleksno pitanje otuđenja neophono je sagledati i utjecaj društveno-kuturnih i političko-ideoloških prilika usmjerenih prema definiranju ženina identiteta. Ne treba zanemariti ni negativan doprinos dijela pripadnika moderne znanosti i medicine koji su pod nejasnim motivima unijeli dodatnu pomutnju nazivajući zamjenske pripravke za majčino mlijeko „jednako dobrim ako ne i boljim od majčina mlijeka”. Novi društveni odnosi u zapadnom svijetu, među kojima je i drugi val feminizma, opet se okreću prema „prirodnoj prehrani”, s pomakom pristaša dojenja od mladih nezaposlenih majki bez primanja prema nešto starijim, dobro školovanim i situiranim ženama (Runjić Babić, 2020.). Otudjenje žene od vlastita tijela i majčinstva – od onoga što je neupitno i jedinstveno, *žensko* – sprečava sposobnost žene, posebice majke, da potpuno ostvari sve svoje ljudske mogućnosti (Smith, 2008.).

Razmatrajući odgovore ispitanika na pitanja o dojenju na javnom mjestu, ne može se zaobići pitanje tko bi imao pravo zabraniti majci da nahrani gladno dijete i na kojoj bi se osnovi zasnivalo to pravo. Etička i moralna obveza – utažiti glad malog djeteta – ne smije se svesti na položaj majke. Svatko (pojedinaac i društvo) dužan je poštovati pravo svakog djeteta da bude sito, a također i pravo svake majke da nahrani gladno dijete (Lee, 2016.). Od Melanie Klein naučili smo da je dijete od rođenja sposobno doživjeti strah, a glad u njemu budi strah da je *loš objekt* progutao *dobar objekt* (majku). Dijete ne zna da će biti nahranjeno za deset ili petnaest minuta, njega cijelog prožima strah nestajanja ne samo *dobrog objekta* (dobre majke) nego i njega samog (Segal, 1964.). Takva rana iskustva trajno se ugrađuju u odnos majke i djeteta – temeljni ljudski odnos i osnova za sve kasnije odnose koje će takva osoba uspostavljati u životu (Holmes, 1993.). Zato ne iznenađuje činjenica da se u novijim stručnim i znanstvenim radovima ne analiziraju takvi problemi samo s razine djetetova interesa nego s društvene razine. Protivljenje dojenju u javnosti povezuje se s neprijateljskim stavom prema ženama jer se ženu optužuje da dojenjem u javnosti krši tradicionalne rodne uloge (Huang i sur., 2020.).

Zamjetan je slabiji odaziv muških ispitanika i njihovo veliko odustajanje tijekom studije. To se može objasniti nedovoljom osviještenošću muških sudionika o ulozi muškarca tijekom trudnoće, rađanja i prvih tjedana djetetova života. Iako otac ne može stvoriti život u svome tijelu, iako ne može devet mjeseci njegovati taj život u svome tijelu te iako ne može roditi niti dojiti, ipak može izrazito pomoći ženi i djetetu u tome razdoblju. Možda dijete i ne može biološki spoznati njegovu nazočnost pokraj majke tijekom trudnoće i porođaja, ali otac pridonosi neurobiološkoj i psihosocijalnoj ravnoteži majke u tome razdoblju, otac snažno djeluje i na majku i na dijete i na sve što oni proživljavaju. Otac mora biti dio odnosa između majke i djeteta već od pomisli na djetetovo začće. Upravo otac pretvara dijadu u trijadu i time otvara put teškom tijeku razdvajanja, tj izlaska iz simbioze, dok ona još nije ni oblikovana. Mišljenja stručnjaka UNICEF-a o tom su pitanju više nego jasna (UNICEF, 2021.). Zbog svjesnosti ispitanica da će jednog dana zatrudnjeti i roditi, a potom također i odlučiti o potrebi dojenja – nasuprot njegovu neprihvatanju ili nedovoljno zrelo prihvaćanju svoje zadaće djetetova oca od trenutka planiranja začća – objašnjavamo početno bolje rezultate u ispitanica. Nepostojanje velike razlike između rezultata muških i ženskih ispitanika tijekom provedene edukacije potvrđuje kvalitetu edukacije jer je ona uspješno djelovala i na muške i na ženske ispitanike. Početni izostanak razlike u rezultatima ispitanika u pojedinim školama – uz činjenicu da ni u jednoj školi znanje, namjere i stavovi ispitanika nisu bili zadovoljavajući – opet potvrđuje da nejedninstvena i nestrukturirana edukacija o dojenju neće pokazati rezultate. Suprotno tome, poboljšanje rezultata u svim školama nakon

edukacije potvrđuje učinkovitost jedinstvene i dobro strukturirane edukacije (Čatipović, Marković, Grgurić, 2018.). Pritom valja istaknuti da je znanje ispitanika prije edukacije bilo znatno bolje od razine stavova i namjera te da se ukupno poboljšanje znanja ispitanika (oko 5 %) ne može objasniti poboljšanjem na ljestvicama namjera i stavova (više od 10 %). Autori smatraju da je navedeno poboljšanje rezultat ciljanog rada u programu edukacije, što je postignuto isticanjem emocionalno iskustvene sastavnice i individualiziranog pristupa u svim projektnim aktivnostima. Bez takvog pristupa nijedan program edukacije o ranoj prehrani djeteta neće rezultirati značajnim i trajnim pozitivnim pomacima namjera i stavova učenika.

Već spomenuti radovi na temu edukacije učenika o dojenju dokazali su učinkovitost edukacije o dojenju za učenike srednjih škola (Čatipović, Marković, Grgurić, 2018.; Čatipović, Draušnik, Ostović, Rajn, Maričić, Grgurić, 2021.). Novost i specifičnost ovoga istraživanja jest način provedbe edukacije, tj. supervizirana vršnjačka edukacija o dojenju. Uspoređivanjem rezultata ispitanika na *BIAKQ* upitniku prije i nakon edukacije potvrdilo se da je provedena vršnjačka edukacija dala odlične rezultate. Vršnjačko učenje ima jedinstvene motivacijske i kognitivne prednosti za vršnjake koji sudjeluju u edukaciji. Granice su jasno postavljene, vršnjačko obrazovanje nadopunjuje, a ne zamjenjuje poučavanje nastavnika (Damon, 1984.). Vršnjačka se edukacija intenzivno primjenjuje u obradi zdravstvenih tema desetljećima (Green, 2001.), posebno u skupini adolescenata (Abdy, Simbar, 2013.). S obzirom na edukaciju o dojenju vršnjačka se edukacija mnogo koristi u potpori ženama koje doje (Ware i sur., 2021.). U edukaciji o dojenju u školama kao nositelji edukacije pojavljuju se školske medicinske sestre (Spear, 2010.), ostali zdravstveni djelatnici (Hernández Pérez i sur., 2020.), nastavnici predmetne naatave (Moukarzel i sur., 2019.), a rijetko se spominje vršnjačka edukacija (Martens, 2001.). Razloga tome može biti više. Među prvima je vjerojatno činjenica da se edukacija o zdravoj prehrani od djetetova rođenja (dojenje) općenito nije još „stabilizirala” u školama. Drugo, s obzirom na hrvatske prilike, prednost se pridaje edukaciji o dojenju u sustavu ostalih predmeta (biologija), a manje se koristi mogućnost obrade teme u izvannastavnim projektnim aktivnostima. Treće, nije usvojen algoritam kojim bi se definirali sadržaji u edukaciji mladih o zdravoj prehrani od djetetova rođenja (dojenje) ni na koji će se način obavljati evaluacija učinkovitosti edukacije. Četvrto, vršnjačka edukacija osim prednosti (uključenost vršnjaka potiče transformativno djelovanje prema normama i stavovima) (Program Y, 2020.) ima i ograničenja. Među ograničenjima ističe se pitanje kvalitete edukacije volontera, kontrola kvalitete i stručnosti njihova rada s učenicima, etička pitanja te evaluacija učinkovitosti provedene edukacije (Topping, Ehly, 1998.), Peto, vršnjačka edukacija koja razumijeva kontinuiranu nazočnost supervizora komplicirana je, vremenski i ekonomski zahtjevna te će mnogi sugerirati

da supervizor obavi edukaciju bez volontera. Dosad je bilo riječi o prigovorima, četvrtom i petom, jer se prva tri prigovora mogu primijeniti na sve edukacije o dojenju u školama. Da bi se izbjegla ograničenja navedena pod Točkom 4., vršnjačka edukacija o dojenju mora biti supervizirana od početka do kraja rada volontera, što je odgovor na pitanje kvalitete pripreme, sposobnosti volontera da se snađu u svim situacijama u školi, da zadrže visoku razinu stručnosti itd. U svezi s etičkim pitanjima smatramo poželjnim da se voditelji projektnih aktivnosti u obrascu opisa projekta obvežu poštovati *Etički kodeks istraživanja s djecom* (Ajduković, Keresteš, 2020.) i *Konvenciju o pravima djeteta* (UNICEF, 2019.), bez obzira što provođenje edukacije ne mora biti praćeno istraživačkim radom. S obzirom na odabir volontera, skloni smo odabiru studenata zdravstvenih i medicinskih učilišta i fakulteta jer su oni obvezni čuvati sve podatke o korisnicima zdravstvenih usluga s kojima surađuju tijekom edukacije (korisnici su i zdrave osobe koje sudjeluju u preventivnim i zdravstveno-odgojnim aktivnostima) (British Medical Association, 2020.). Vrijednosti i mogućnosti vršnjačke edukacije kao inovativnog pristupa u zdravstveno-odgojnim aktivnostima potkrepljuju radovi ostalih autora (Stamenković i sur., 2018.), oblici vršnjačke edukacije metodološki se mijenjaju i obogaćuju (Lasic, Kenny, 2002.) te primjenjuju u novim tehnološkim oblicima (Chandra, Palvia, 2021.).

Može se zaključiti da su pozitivni rezultati provedenog istraživanja doprinos prihvaćanju dobro strukturirane i supervizirane vršnjačke edukacije kao jednoga od mogućih modela provođenja edukacije o ranoj zdravoj prehrani učenika srednjih škola izvannastavne i projektne aktivnosti.

Ograničenja

U cjelini, a posebno na području Hrvatske, nema mnogo radova na temu vršnjačke edukacije o dojenju za učenike srednjih škola s kojima bi se omogli usporediti rezultati ovoga istraživanja. Nema nijednog rada o superviziranoj vršnjačkoj edukaciji o dojenju. Nedostatak istraživanja ograničeno je područje istraživanja (srednje škole prema kojima su usmjerni učenici s ruralnih područja jedne županije), a relativno mali uzorak posljedica je odustajanja ispitanika i nepridržavanja uputa istraživanja (pogrešna šifra u evaluacijskom ispunjavanju o mrežnih upitnika). Radi prevladavanja takvih ograničenja, istraživanje treba ponoviti na znatno većem uzorku i na području više županija. U pripremi istraživanja treba provesti motivacijske razgovore s učenicima kako bi se u što većem broju odazvali pozivu za sudjelovanjem u istraživanju. Da bi se izbjegao izostanak sudionika iz istraživanja, treba osmisliti sustav upamćivanja šifri ispitanika kojemu autori i suradnici neće imati pristup. Kvantitativno istraživanje treba nadopuniti kvalitativnim (intervju, semistrukturirani upitnici) da se mogu dobiti i nestrukturirani podatci. To znači da bi

istraživanje trebalo provoditi u neposrednoj komunikaciji s djecom, a za to je neophodno odobrenje resornog Ministarstva, škole, roditelja i djece. Autori vjeruju da će rezultati istraživanja potaknuti korištenje metoda supervizirane vršnjačke edukacije u edukativnim programima o prehrani djece. Vršnjački edukatori lakše uspostavljaju suradnju s učenicima te aktiviraju afektivno-motivacijsku sastavnicu koja je neophodna za uspješnost edukacije. Osim toga, iz redova vršnjačkih edukatora pojavljuju se osobe s dobrim vještinama za profesionalni rad u edukaciji.

Literatura

1. Abdy, Fatemeh; Simbar, Masoumeh (2013), The Peer Education Approach in Adolescents – Narrative Review Article. *Iranian Journal of Public Health*, 42 (11), str. 1200-1206.
2. Ajduković, Marina; Keresteš, Gordana (2020), *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Dostupno na mrežnoj stranici: https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/NEPID/Eti%C4%8D%20ki%20kodeks%20istra%C5%BEivanja%20s%20djecom_%20revidirana%20verzija%202020.pdf (pristupljeno 5. kolovoza 2022.).
3. Almeida, Jordana Moreira; Luz, Sylvana de Areujo Barros; Ued, Fabio de Veiga (2015), Support of breastfeeding by health professionals: integrative review of the literature. *Revista Paulista de Pediatria*, 33 (3), str. 355-362. DOI: 10.1016/j.rpped.2014.10.002
4. APA. Online rječnik psihologije. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://dictionary.apa.org/rural-environment> (pristupljeno 1. kolovoza 2022.).
5. Bartick, Melissa C.; Schwarz, Eleanor Bimla; Green, Brittany D.; Jegier, Briana J.; Reinhold, Arnold G. i sur. (2017), Suboptimal breastfeeding in the United States: Maternal and pediatric health outcomes and costs. *Maternal & Child Nutrition*, 13 (2), str. e12366. DOI: 10.1111/mcn.12366.
6. Bjelovarsko-bilogorska županija (2021), *Provedbeni program Bjelovarskobilogorske županije za razdoblje 2021.-2025. godine*. Dostupno na mrežnoj stranici: https://bbz.hr/doc/uprava/provedbeni_program_bbz.pdf (pristupljeno 9. srpnja 2022.).
7. British Medical Association (2020), Confidentiality as a medical student. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://www.bma.org.uk/advice-and-support/ethics/medical-students/ethics-toolkit-for-medical-students/confidentiality> (pristupljeno 3. kolovoza 2022.).
8. Cernoch, Jennifer M.; Porter, Richard H (1985), Recognition of maternal axillary odors by infants. *Child Development*, 56 (6), str. 1593–1598. DOI: 10.2307/1130478
9. Chandra, Shekhal; Palvia, Shailendra (2021), Online education next wave: peer to peer learning. *Journal of Information Technology Case and Application Research*, 23 (3), str. 157-172. DOI: 10.1080/15228053.2021.1980848
10. Chowdhury, Ranadip; Sinha, Bireswar; Sankar, Mari Jeeva; Taneja, Sunita; Bhandari, Nita I sur. (2015), Breastfeeding and maternal health outcomes: a systematic review and meta-analysis. *Acta Paediatrica*, 104, str. 96-113. DOI: 10.1111/apa.13102

11. Croatian institute of public health (2019), *Croatian health statistics yearbook 2019*. Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2021/02/Ljetopis_Yerabook_2019.pdf (pristupljeno 9. srpnja 2021.).
12. Čatipović, Marija; Voskresensky Baričić, Tamara; Rokvić, Sunčana; Grgurić, Josip (2017), Adolescents' knowledge of breast-feeding and their intention to breast-feed in the future. *Children*, 4 (6), str. 51. DOI: 10.3390/children4060051.
13. Čatipović, Marija; Bobonj Šelović, Gordana; Kudlač, Miroslav; Bacalja, Vesna; Šulentić, Alojzija; Grgurić Josip (2017), The role of pediatrician in breastfeeding promotion in the community. *Paediatrica Croatica*, 61(Suppl 2), str. 27-32.
14. Čatipović, Marija; Pirija, Branka; Grgurić, Josip (2018), Namjere i znanja učenika Medicinske škole Bjelovar i Srednje škole Pakrac o dojenju. *Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru*, 11, str. 201-212. DOI: 10.21857/ygijwrcjv6y.
15. Čatipović, Marija; Marković, Martina; Grgurić, Josip (2018), Development and validation of a questionnaire on the breast-feeding intentions, attitudes and knowledge of a sample of Croatian high school students. *Children*, 5 (5), str. 56. DOI: 10.3390/children5050056
16. Čatipović, Marija; Marković, Martina; Grgurić, Josip (2018), Educational intervention about breastfeeding among high school students. *Health Education*, 118 (4), str. 339-353. DOI: 10.1108/HE-10-2017-0057.
17. Čatipović, Marija; Draušnik, Željka; Ostović, Željka; Rajn, Martina; Maričić, Arijan; Grgurić, Josip (2021), Short-Term Effects of Structured Education on Breastfeeding. *Central European Journal of Paedrics*, 17 (2), str. 135-144. DOI: 10.5457/p2005-114.302
18. Čatipović, Marija (2021), Osvrt na radionicu „Kvaliteta zdravstvene zaštite majki i novorođenčadi: Prevođenje istraživanja u političke inicijative u europskoj regiji SZO” – hrvatska iskustva. *Paediatrica Croatica*, 65 (4), str. 210-212. DOI: 10.13112/PC.2021.36
19. Damon, William (1984), Peer education: The untapped potential. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 5 (4), str. 331-343. DOI: 10.1016/0193-3973(84)90006-6
20. Del Ciampo, Luiz Antonio; Del Ciampo, Ieda Ragina Lopes (2018), Breastfeeding and the Benefits of Lactation for Women's Health. *Revista Brasileira de Ginecologia e Obstetricia*, 40 (6): str. 354-359. DOI: 10.1055/s-0038-1657766
21. Feletar, Dragutin; Feletar, Petar (2020), Demografska kretanja u gradovima Bjelovar, Čazma, Daruvar, Garešnica i Grubišno Polje. *Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru*, 14, str. 211-251. DOI: 10.21857/yk3j whx5j9
22. Ferguson, H. Bruce; Sarah Bovaird; Michael P. Mueller. (2007). The impact of poverty on educational outcomes for children. *Paediatrics & child health*, 12(8), 701-706. DOI: 10.1093/pch/12.8.701
23. Glaser, Debra B.; Roberts, Katherine J.; Grosskopf, Nicholas A.; Basch, Corey H (2016), An evaluation of the effectiveness of school-based breastfeeding education. *Journal of Human Lactation*, 32 (1), str. 46-52. DOI: 10.1177/0890334415595040.
24. Green, Jackie (2001), Peer education. *Global Health Promotion*, 8 (2), str. 65-68. DOI: 10.1177/102538230100800203

25. Hernández Pérez, Carmen M; Díaz-Gómez, Marta N; Romero Manzano, Ana M; Diaz Gomez, Jose Miguel; Rodriguez Perez, Veronica; Jimenez Sosa, Alejandro (2020), Effectiveness of an intervention to improve breastfeeding knowledge and attitudes among adolescents. *Revista Espanola de Salud Publica*, 92, str. e201806033.
26. Holmes, Jeremy (1993), *John Bowlby and Attachment Theory*. London: Routledge.
27. Huang, Yanshu; Sibley, Chris G; Osborne, Danny (2020), Breast is Best, but Where? Hostile Sexism Underlies Men's Opposition to Breastfeeding in Public. *Journal of Social Issues*, 76 (2), str. 219-238. DOI: 10.1111/josi.12379
28. Jordan, Susan J.; Na, Renhua; Johnatty, Sharon E; Wise, Lauren A; Adami, Hans Olov i sur. (2107), Breastfeeding and Endometrial Cancer Risk: An Analysis From the Epidemiology of Endometrial Cancer Consortium. *Obstetrics @ Gynecology*, 129 (6), str. 1059-1067. DOI: 10.1097/AOG.0000000000002057.
29. Ke, Jian; Ouyang, Yan-Qiong; Redding, Sharon R (2018), Family-centered breastfeeding education to promote primiparas' exclusive breastfeeding in China. *Journal of Human Lactation*, 34 (2), 365-378. DOI: 10.1177/089033441773
30. Lasic, Slavica; Kenny, Leonie (2002), Theater and Peer Education: An Innovative Approach to Health Promotion. *Australian Journal of Primary Health*, 8 (3), str. 87 – 93. DOI: 10.1071/PY02048
31. Lee, Robin (2016), Feeding the hungry other: Levinas, breastfeeding, and the politics of hunger. *Hypatia*, 31 (2), str. 259-274. DOI: 10.1111/hypa.12249
32. Lumbiganon, Pisake; Martis, Routh; Laopaiboon, Malinee; Festin, Mario R; Ho, Jacqueline J; Hakimi, Mohammad (2016). Antenatal breastfeeding education for increasing breastfeeding duration. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (12). DOI: 10.1002/14651858. CD006425
33. Martens, Patricia J (2001), The Effect of Breastfeeding Education on Adolescent Beliefs and Attitudes: A Randomized School Intervention in the Canadian Ojibwa Community of Sagkeeng. *Journal of Human Lactation*, 17 (3), str. 245-255. DOI: 10.1177/089033440101700308
34. Mawson, Anthony R; Xueyuan, Wang (2013), Breastfeeding, retinoids, and postpartum depression: a new theory. *Journal of Affective Disorder*, 150 (3), str. 129-35. DOI: 10.1016/j.jad.2013.05.038.
35. McKenzie, Kendra. (2019) (2019). The Effects of Poverty on Academic Achievement. *BU Journal of Graduate Studies in Education*, 11(2), 21-26.
36. Meier, Emily R; Olson, Beth H; Benton, Patricia; Eghtedary, Kobra; Song, Won O. (2007), A Qualitative Evaluation of a Breastfeeding Peer Counselor Program. *Journal of Human Lactation*, 23 (3), str. 262-268. DOI: 10.1177/0890334407303892
37. Ministarstvo zdravstva. Nacionalni program za zaštitu i promicanje dojenja za razdoblje od 2018. do 2020. godine. Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.roda.hr/media/attachments/udruga/dokumenti/nacionalni/NP_za_zastitu_i_promicanje_dojenja_2018-2020.pdf (pristupljeno 1. kolovoza 2022.).
38. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019), *Kurikulum međupredmetne teme Zdravlje za osnovne i srednje škole*. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Medupredmetne/Kurikulum%20medupredmetne%20>

teme%20Z%20dravlje%20za%20osnovne%20i%20srednje%20skole.pdf (pristupljeno 9. rujna 2022.).

39. Moukarzel, Sara; Mamas, Christoforos; Farhat, Antoine; Daly, Alan J (2019), Getting schooled: teachers' views on school-based breastfeeding education in Lebanon. *International Breastfeeding Journal*, 14 (3), str. 1-10. DOI: 10.1186/s13006-019-0199-8
40. Nguyen, Binh; Jin, Kai; Ding, Ding (2017), Breastfeeding and maternal cardiovascular risk factors and outcomes: A systematic review. *PLoS One*, 12 (11), str. e0187923. DOI: 10.1371/journal.pone.0187923.
41. Newhook, Temple Julia; Newhook, Leigh Anne; Midodzi, William K; Goodridge, Murphy Janet; Burrage, Lorraine i sur. (2017), Poverty and breastfeeding: comparing determinants of early breastfeeding cessation incidence in socioeconomically marginalized and privileged populations in the FiNaL study. *Health Equity*, 1 (1), str. 96-102. DOI: 10.1089/heq.2016.0028
42. Newman, Barbara M; Newman, Philip R (2017), *Development Trough Life: A Psychosocial Approach*. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
43. Ogunba, Beatrice (2019), Breastfeeding—The Environmentally Friendly and Ideal Method of Infant Feeding. *Nigerian Journal of Environment and Health*, 2 (1), str. 30-36.
44. Park, Sangshin; Choi, Nam Kyong (2018), Breastfeeding and Maternal Hypertension. *American Journal of Hypertension*, 2018; 31 (6), str. 615-621. DOI: 10.1093/ajh/hpx219.
45. Pecoraron, Luca; Agostoni, Carlo; Pepaj, Orsiol; Pietrobelli, Angelo (2018), Behind human milk and breastfeeding: not only food. *International Journal of Food Sciences and Nutrition*, 69 (6), str. 641-646. DOI: 10.1080/09637486.2017.1416459.
46. Program Y (2020), Vršnjačka edukacija i vještine vršnjačke edukacije. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://edu.program-y.org/hr/topic/lekcija-3-vrsnjaacka-edukacija-i-vjestine-vrsnjacke-edukacije/> (pristupljeno 29. srpnja 2022).
47. Runjić Babić, Anđela (2020), The Socio-Cultural Context of Breastfeeding in the Nineteenth and Twentieth Centuries. *Collegium Antropologicum*, 44 (4), str. 245 – 253. DOI: 10.5671/ca.44.4.8
48. Segal, Hanna (1964), *Introduction to the work of Melanie Klein*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780429476198
49. Spear, Hila J (2010), School Nurses and Teachers: Attitudes Regarding Inclusion of Breastfeeding Education in School Curricula. *The Journal of School Nursing*, 26 (2), str. 137-146. DOI: 10.1177/1059840509350739
50. Smith, Paige Hall (2008), „Is it just so my right?” Women repossessing breastfeeding. *International Breastfeeding Journal*, 3 (13), str. 1-6. DOI: 10.1186/1746-4358-3-12:
51. Stamenković, Kristina; Skopljak, Katarina; Lučev, Hana; Šantija Knežević, Mirela; Hanževači, Miroslav (2018), Vršnjačka edukacija kao inovativni pristup u poboljšanje mentalnog zdravlja među mladima. *Hrana u zdravlju i bolesti: znanstveno-stručni časopis za nutricionizam i dijetetiku*, 10, str. 1-11.
52. Sung, Ho Kyung; Seung, Hyun Ma; Ji-Yeob, Choi; Yunji, Hwang; Choonghyun, Ahn i sur. (2016), The Effect of Breastfeeding Duration and Parity 76 on the Risk of Epithelial Ovarian Cancer: A Systematic Review and Meta-analysis. *Journal of Preventive Medicine @ Public Health*, 49 (6), str. 349-366. DOI: 10.3961/jpmp.16.066.6

53. Swanson, Vivien; Power, Kevin; Kaur, Binder; Carter, Harden; Shepherd, Kim (2006), The impact of knowledge and social influences on adolescents' breast-feeding beliefs and intentions. *Public health nutrition*, 9 (3), str. 297-305.
54. Topping, Keith; Ehly, Stewart (1998), *Peer-Assisted Learning*. New York and London: Routledge.
55. Trivedi, Daksha (2018), Cochrane Review Summary: Support for healthy breastfeeding mothers with healthy term babies. *Primary Health Care Research & Development*, 19, str. 529–530. doi: 10.1017/S1463423618000130
56. UNICEF (2019), Konvencija o pravima djece. Dostupna na mrežnoj stranici: <https://www.unicef.org/croatia/konvencija-o-pravima-djeteta> (pristupljeno 3. kolovoza 2022.).
57. Unar-Munguía, Mishel; Torres-Mejía, Gabriela; Colchero, Arantxa M; González de Cosío, Teresita (2017), Breastfeeding Mode and Risk of Breast Cancer: A Dose-Response Meta-Analysis. *Journal of Human Lactation*, 33 (2), str. 422-434. DOI: 10.1177/0890334416683676.
58. United Nations (2021), Breastfeeding is a father's responsibility. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://www.un.org/en/academic-impact/breastfeeding-father%E2%80%99s-responsibility> (pristupljeno 29. srpnja 2022.).
59. U. S. Department of Health and Human Services (2011), *The Surgeon General's Call to Action to Support Breastfeeding*. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://library.thaibf.com/bitstream/handle/023548404.11/244/calltoactiontosupportbreastfeeding.pdf?sequence=1> (pristupljeno 7. studenog 2021.).
60. Vahid, Ariados (2020), *Checking normality using skewness, kurtosis, Kolmogorov–Smirnov and Shapiro-Wilk tests*. Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.youtube.com/watch?v=uCjOoEKQJvo&ab_channel=Statistics%26Theory (pristupljeno 9. rujna 2022.).
61. Victora, Cesar G; Bahl, Rajiv; Barros, Aluísio JD; França, Giovanni VA; Horton, Susan I sur. (2016), Breastfeeding in the 21 st century: epidemiology, mechanisms, and lifelong effect. *The Lancet*, 387 (10017), str. 475-90. DOI: 10.1016/S0140-6736(15)01024-7
62. Walters, Dylan D; Phan, Linh TH; Mathisen, Roger (2019), The cost of not breastfeeding: global results from a new tool. *Health Policy Plan*, 34 (6), str. 407-417. DOI: 10.1093/heapol/czz050
63. Ware, Julie L; Love, Dominique; Ladipoi, Julietta; Paddy, Kiera; Starr, Makina i sur. (2021), African American Breastfeeding Peer Support: All Moms Empowered to Nurse. *Breastfeeding Medicine*, 16 (2), str. 156-164. DOI: 10.1089/bfm.2020.0323
64. WHO. Nutrition. Dostupno na mrežnoj stranici: https://apps.who.int/nutrition/topics/exclusive_breastfeeding/en/ (pristupljeno 1. kolovoza 2022.).

Peer education of high school students on healthy eating from birth

Summary

The aim of this paper is to confirm the effectiveness of the education program for high school students on healthy nutrition for newborns, infants, and young children. A structured education program of four lessons on early child nutrition was created for high school students. The education program was presented to the Commission for the Protection and Promotion of Breastfeeding of the Ministry of Health of the Republic of Croatia and was corrected according to the Commission's instructions. In accordance with the approval of the Ministry of Science and Education, non-institutional teaching according to the mentioned program was carried out on a trial basis in the final grades in three high schools of the Bjelovar-Bilogora County: Čazma High School, Bartol Kašić Grubišno Polje High School and August Šenoa Garešnica High School. Adult students personally gave informed consent to participate in the research, and for underage students parents gave consent. The supervisors of the supervised peer education were students of the first and second year of the professional study of Nursing at the Technical College in Bjelovar. They were prepared for such an activity with the help of the education program organized at the Technical College. Classes were supervised by supervisors who followed the work of student educators. The effects of the education were measured by a validated Questionnaire of the intentions, attitudes and knowledge of pupils and students about breastfeeding (BIAKQ questionnaire). The intentions, attitudes and knowledge of high school students about the natural nutrition of newborns and young children were measured immediately before and after the end of the education, and the difference in the results confirmed the effectiveness of the education.

Keywords: breastfeeding; education; non-institutional upbringing and education; high school students.

Mr. sc. Marija Čatipović, dr. med., spec. pedijatar
Specijalistička pedijatrijska ordinacija mr. sc. Marija Čatipović, dr. med., spec.
pedijatar
Veleučilište u Bjelovaru
Trg Eugena Kvaternika 4, HR – 43000 Bjelovar
mcatipovic@vub.hr

Izv. prof. dr. sc. biomed. Zrinka Puharić, dr. med.
spec. školske i sveučilišne medicine, prof. struč. stud., sveuč. spec. nutrizionizma
Veleučilište u Bjelovaru
Trg Eugena Kvaternika 4, HR – 43000 Bjelovar
Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek
Crkvena 21, HR – 31000 Osijek
zpuharic@vub.hr

Ksenija Eljuga, mag. med. techn., v. predavač
Veleučilište u Bjelovaru
Trg Eugena Kvaternika 4, HR – 43000 Bjelovar
keljuga@vub.hr

Goranka Rafaj, mag. med. techn., v. predavač
Veleučilište u Bjelovaru
Trg Eugena Kvaternika 4, HR – 43000 Bjelovar
grafaj@vub.hr

Paula Čatipović, doktorandica
Specijalistička pedijatrijska ordinacija mr. sc. Marija Čatipović, dr. med., spec.
pedijatar
Borisa Popandopula 26, HR – 43000 Bjelovar
paula.catipovic@gmail.com